

Єфименко В.А.*

АМЕРИКАНСЬКА ПОСТМОДЕРНІСТСЬКА КАЗКА: ТРАНСФОРМАЦІЯ ЖАНРУ

The American postmodernist fairytale is analysed in the article. The style transformation is given here.

Жанр казки зазнавав змін протягом усіх історичних періодів, починаючи від романтизму і закінчуючи постмодернізмом. Спробуємо здійснити короткий екскурс в історію та виявити основні особливості, характерні для казок на кожному історичному етапі. Основну частину дослідження буде присвячено особливостям казок періоду постмодернізму.

Характерними ознаками романтизму можна вважати зростання інтересу до дитинства як періоду невинності та бажання зафіксувати таке невинне сприйняття світу. Цей період можна назвати періодом розквіту жанру казки як виду літератури, яка повинна була сприяти розвитку непорочних уявлень дитини. У казках періоду романтизму важлива роль відводиться природі, відносинам між героями та їхнім оточенням, протиставленню штучно створених суспільних конструкцій природним ландшафтам. Серед завдань, які стояли перед авторами казок, було збереження певних дитячих рис в дорослому світі, відкриття справжньої природи людської особистості.

Реалії життя XIX століття, а саме швидке зростання міст, індустріалізація, розширення Британської імперії і торгових зв'язків призводять до зміни уявлень про те, якою має бути дитяча казка, та до переконання в недосяжності ідеалів епохи романтизму. Більшість дитячих книг Вікторіанської доби зображують раціональний світ, в якому панують влада та гроші, проте деякі автори (наприклад, Льюїс Керрол) занурюють читачів у світ фантазії, мрій та гри, які є природнішими для дитячого світосприйняття.

Період кінця XIX століття знаменується появою теорії сексуальності Фрейда, яка ставить під сумнів романтичні образи чистоти та невинності. Автори казок цього періоду починають торкатися таких недитячих тем, як гомосексуалізм (наприклад, казки Оскара Вайлда). Моралізаторські нотки в казках цього періоду ще залишаються, але з'являються і нові мотиви – іронічний, а подекуди сатиричний погляд на світ. Наголошується, що шлях до дорослого життя інколи буває тернистим. Іронія та підтекст, які починають використовуватися в казках, приваблюють дорослу аудиторію. Інші казки – цілковито дитячі, з фантастичними героями, магічними подіями, знаменували повернення до доброї старої казки. Так, Френк Баум, автор казки «Чарівник Країни Оз» називав свою творчість «a modernized fairy tale, in which the wonderment and joy are retained and the heartache left out» [4, 53]. Зобразивши захоплюючу подорож фантастичним світом, Баум водночас піддає критиці цінності, які уособлюють цей світ, і які мали багато спільного з цінностями «Позолоченого століття» в Америці.

У казках періоду модернізму вперше приділяється увага процесу розгортання оповіді, широке розповсюдження набули експерименти з написанням слів та граматичними структурами. Захоплення модерністів пошуком нових форм вираження, не обтяжених

* кандидат філологічних наук, науковий співробітник Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

умовностями, привертало увагу до дитячої мови, яка надавала можливості для інновацій. Так, Джеймс Джойс починає свою повість «Портрет митця замолоду» традиційним казковим зачином:

Once upon a time and a very good time it was there was a moocow coming down along the road and this moocow that was coming down along the road met the nicens little boy named baby tuckoo ... [3, 223]

Використання повторів та вигаданих слів має багато спільного з технікою потоку свідомості, яку почали використовувати письменники-модерністи для досягнення більшої достовірності в передачі думок своїх героїв. Для казок даного періоду характерним є розмивання кордонів між реальністю та фантазією, відхід від дидактичної та моралістичної спрямованості традиційних казок, відведення більш активної ролі читачеві.

Літературна течія постмодернізму виступила проти вкорінених умовностей модернізму, намагаючись розширити можливості літератури, стерти кордон між реальністю та вигадкою. Відмовившись від таких традицій реалізму, як імітація дійсності, зв'язність та лінійність оповіді, постмодернізм висунув на передній план такі поняття, як безпорядок, фрагментарність, порушення послідовності та відхилення від теми. Під впливом постмодернізму традиційна казка зазнала найбільших жанрових трансформацій. Цілком очевидно, що не всі сучасні казки можуть розглядатися в постмодерністському ракурсі, але дана стаття присвячена аналізу саме таких казок.

Основними критеріями, які вирізняють казку (зокрема, чарівну казку) поміж інших літературних жанрів, є наступні: вона відображає багатовікову усну традицію (звідси – набір певних мотивів, специфічний зачин, повтор однотипних дій, оптимістична кінцівка); казка розповідає про вигадані, чарівні, події; нарешті, одним із її завдань є надання морального уроку [1, 112].

У постмодерністських казках основні жанрові ознаки казки збереглися, проте зазнали значних трансформацій. Беручи за основу певні класичні казки, письменники-постмодерністи зберігали знайомий сюжет та героїв. Звичайно, ступінь дотримання сюжету є різним, деякі постмодерністські казки обмежуються окремими фрагментами або персонажами популярної казки (наприклад, «Білосніжка» Д.Бартелма [2] присвячена періоду проживання Білосніжки у гномів). Крім того, письменники-постмодерністи вдаються до численних варіацій сюжету, наповнюючи його все новими і новими деталями, часто-густо запозиченими з попередніх версій даної казки. Так, Р.Кувер [6] в своїй повісті «Дика Роза» («Briar Rose») переповідає різні версії казки «Спляча красуня». Нарешті, постмодерністські казки зазвичай пропонують пародійну інтерпретацію знайомих казкових сюжетів.

Чарівне, надприродне оточення, характерне для традиційних казок, також зазнає суттєвих змін. В деяких казках магічне існує нарівні з реальним, інколи навіть важко провести грань між реальністю і фантазією, коли реальні, на перший погляд, події виявляються сном, мріями або галюцинаціями героїв (як це відбувається в «Дикій Розі» Р.Кувера). У деяких казках автори навіть віддають перевагу реалістичним елементам, намагаючись вирішити конфлікти, що виникають в оповіді, не фантастичним, а цілком раціональним способом. Стосовно моралістичних уроків традиційних казок, то переважна більшість постмодерністських казок не ставить перед собою подібних завдань.

Як правило, в постмодерністських казках немає щасливого кінця або взагалі будь-якої визначеної кінцівки. Принцип «Добро обов'язково перемагає зло», характерний для традиційних казок, у даному випадку не спрацьовує. Інколи автором пропонується декілька кінцівок, але всі вони є непереконливими. Вживання певних шаблонних фраз (таких, як «once upon a time», «happily ever after») відбувається переважно поза контекстом.

Хоча дитяча казка і не має вікових обмежень (як зазначав письменник Джон МакДональд «I do not write for children, but for the childlike, whether of five, or fifty, or seventy-five»

[9, 7]), постмодерністська казка тяжіє саме до дорослої аудиторії. Це пояснюється, в першу чергу, тенденцією торкатися заборонених тем (таких, як секс, жорстокість) та занадто ускладненим сюжетом.

Класична казка базується на багатьох умовностях, які викликають певні очікування у читачів. Постмодерністські казки не виправдовують даних очікувань, в першу чергу, завдячуючи особливостям своєї нарративної структури, візуальному стилю та іншим компонентам, що відображають непередбачуваність постмодерного світу. Характерною рисою постмодерністських казок, як уже зазначалося вище, є відсутність лінійної оповіді та традиційної нарративної структури. На зміну лінійному приходять кругове розгортання сюжету з фальстартами, несподіваними поворотами, сюжетними ходами, які ведуть в нікуди, та іншими подібними нарративними стратегіями.

Концепція автора, який володіє певним вищим знанням, та ступінь авторської влади, яку дитячі письменники використовували в своїх казках, як вже зазначалося вище, змінювалися відповідно до історичних та культурних змін. Для казок періоду постмодернізму характерним є відсутність традиційного всезнаючого оповідача, розповідь про певну подію ведеться з різних точок зору. Повтори з варіаціями, альтернативні шляхи розгортання сюжету - усі ці прийоми перетворюють текст казки на своєрідну гру для читачів, які повинні самостійно інтерпретувати і реконструювати оповідь.

Герої традиційних казок є, як правило, схематичними персонажами, які знають свою місію та покійно її здійснюють. На відміну від них, герої постмодерністських казок є більш комплексними персонажами, які демонструють власне збентеження, сумніви щодо дій інших героїв та власної ролі. Так, принц з оповідання Р.Кувера [5] «Мертва королева» («The Dead Queen») з його останньої збірки казок «Знову дитина» («A Child Again») відчуває змішані почуття до Білосніжки та королеви, а також невпевненість у правильності власних вчинків. Усе це також іде врозріз із очікуваннями читачів. Часто-густо багатогранність персонажів підкреслюється ілюстраціями, які є невід'ємною складовою тексту казки.

Зупинимось детальніше на аналізі сучасної американської постмодерністської казки «Дика Роза» Р. Кувера. Як вже зазначалося, в її основу покладені різні версії традиційної казки про Сплячу красуню. Цей сюжет відомий нам, насамперед, з однойменної казки братів Грім. Вона закінчується пробудженням головної героїні після столітнього сну від поцілунку принца і весіллям. Але існують і інші, більш ранні версії даної казки. Так, сюжет казки італійського письменника Джамбаттисти Базила «Сонце, Місяць і Талія» [2] багато в чому перегукується з традиційним, але існують досить істотні відмінності. Зокрема, головна героїня на ім'я Талія пробуджується після того, як один з двох дітей, яких вона народила, знаходячись уві сні, висмоктує занозу з її пальця. Король, який є батьком дітей, вирішує ще раз навідатися до Талії. Коли він бачить її живою та ще й з двома дітьми, то дуже радіє і проводить багато часу з ними. Коли ж про це дізнається дружина короля, вона намагається з'їсти Сонце та Місяць (так звали близнюків), а Талію кинути у вогонь. Але Король вчасно повертається і перешкоджає цим підступним планам, а свою дружину карає, наказавши кинути її у вогонь. Закінчується казка одруженням Короля з Талією.

Шарль Перро в своїй казці «Спляча красуня в лісі» [5], яка з'явилася майже через 50 років після казки «Сонце, Місяць і Талія», взяв за основу варіант Джамбаттисти Базила, внісши певні зміни. Так, головня героїня прокидається просто тому, що сплив час закляття, дивовижним чином саме в цей момент біля її ліжка опиняється принц, і вони того ж дня одружуються. Після цього в них з'являються діти Ранок (в деяких перекладах Аврора) і День. Тема канібалізму залишається – мати принца була людоджеркою і наказала приготувати їй Талію з дітьми. Але знов таки, як і в італійській казці, все закінчується благополучно.

Повість Роберта Кувера «Дика Роза» є сучасною інтерпретацією історії про Сплячу красуню. Щоправда, починається вона тоді, коли головна героїня вже знаходиться в лютаргічному сні, під час якого фея, яка нею опікується, розповідає їй різні варіанти історії про Сплячу красуню. І зовнішня сюжетна фабула, і те, що відбувається в думках героїні, базується на багаторазовому переповіданні традиційного сюжету. Серед інших присутній варіант Базила, але Кувер широко використовує прийом гіперболи. Так, у Сплячої красуні виявляється не двоє, а багато дітей, народжених від різних принців. Коли про дівчину дізнаються дружини принців, вони влаштовують в палаці Сплячої красуні велику вечірку і готують сто страв з її дітей, одну з яких автор описує в найменших подробицях:

these wives threw a big party at Beauty's place and cooked up all her children in a hundred different dishes, including a kind of hash, sauced with shredded onions, stewed in butter until golden, with wine, salt, pepper, rosemary, and a little mustard added, which they particularly enjoyed [6, 19].

Ще однією варіацією даної історії є історія про те, як дружина-людоджерка підсмажила Сплячу красуню на вогні і пригостила свого чоловіка принца (щоправда, йому м'ясо здалося дещо жорсткуватим – *being more than a century old as it was* [6, 51]). Щодо дітей, то їх королівське подружжя забрало до себе, і жили вони так довго та щасливо. Як бачимо, пародія є одним із улюблених прийомів з арсеналу автора. Проте текст Р. Кувера – це не лише пародійна інтерпретація різних версій історії про Сплячу красуню, а й твір про природу казок, причини того, чому казки продовжують цікавити нас на різних етапах нашого життя.

Таким чином, жанр казки зазнавав змін протягом усіх історичних періодів, але найбільші інновації характерні для постмодерністських казок. Жанрові трансформації торкнулися як структурних компонентів казки, так і наративних стратегій, відносин між автором і читачем.

Література

1. Aron P., Saint-Jacques D., Viala A. *Le dictionnaire du Litteraire*. Paris: PUF, 2002.
2. Barthelme D. *Snow White*. NY: Simon & Schuster, 1996.
3. Basile G. *The Pentamerone*. Translated by B. Croce. NY: Dutton, 1932.
4. Coover R. *A Child Again*. San Francisco: McSweeney's Books, 2005.
5. Coover R. *Briar Rose*. NY: Grove Press, 1996.
6. Gardner M., Nye R. (ed.) *The Wizard of Oz and Who He Was*. East Lansing: Michigan State University Press, 1994.
7. Joyce J. *Dubliners. A Portrait of the Artist as a Young Man*. Moscow: Progress Publishers, 1982.
8. Lang A. (ed.) *The Blue Fairy Book*. NY: Dover, 1965.
9. Thacker D., Webb J. *Introducing Children's Literature*. London, NY: Routledge, 2005.